

3. Томашевский Т.В. Смех Михаила Зощенко / Т.В. Томашевский // Михаил Зощенко. Рассказы и фельетоны 1922-1945. – М.: Олма-Пресс, 2003. – С.3 – 14.
4. Чудакова М.О. Поэтика Михаила Зощенко / М.О. Чудакова / М.О. Чудакова. – М., 1979. – 200 с.

Анотація. Стаття присвячена аналізу жанрово-стильової специфіки циклу «Сентиментальних повістей» М.Зощенко. Досліджується вплив поетики російського сентименталізму на жанрову організацію творів, систему образів, мовну природу. Робиться висновок про пародійно-сатиричне використання у повістях мотивів та структури творів сентименталізму.

Ключові слова: жанр, стиль, сатира, пародія, сентименталізм.

Summary. The article deals with the style-generic analysis of M.Zoschenko's cycle «Sentimental novels». The influence of the poetics of Russian sentimentalism on the novels generic organization, system images, linguistic nature is being analyzed here. The parody-satirical use of stories and structure of sentimental works is being concluded.

Keywords: genre, style, satire, parody, sentimentalism.

УДК 821.161.2-1

Коваленко О.А.

КОНЦЕПТУАЛЬНІСТЬ КОНФЛІКТУ В РОЗКРИТТІ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ ПОЕЗІЙ Т.Г. ШЕВЧЕНКА (1857-1861 РР.).

В останній період творчості відбувається дальший розвиток соціально-філософського мислення Шевченка, розширюються масштаби сприйняття ним світу, проникнення й осмислення актуальних суспільних проблем.

Не винятком є один з кращих творів політичної лірики поета «Я не нездужаю, нівроку». У ньому розвивається оригінальна стильова лінія шевченківської медитації, що поєднувала ліричне й публіцистичне начало. Гаряче співчуття народів знайшло своє відбиття в цьому невеличкому творі. І Шевченко, щоб передати свій внутрішній стан, на думку В. Мовчанюка, «вдається до традиційного для його поетичного світу образу – образу серця... Внутрішній монолог ліричного суб'єкта, в якому констатація неясних передчуттів переростає в питання, розмову з серцем, створює яскравий психологічний образ автора» [2, 104]:

І серце жде чогось. Болить,
Болить, і плаче, і не спить,
Мов негодована дитина. [4, т. 2, 280].

У роздумах про волю, поет переходить від внутрішнього типу конфлікту до зовнішнього, формально звертаючись до народної громади:

А щоб збудить
Хиренну волю, треба миром,
Громадою обух сталить,
Та добре вигострить сокиру,
Та й заходиться вже будить. [4, т. 2, 280].

У творчому періоді після заслання серед творів, які писала революційно налаштована людина, багато творів, у яких бачимо бажання розкрити внутрішній світ людської особистості. Прикладом слугують різні медитації цього періоду, як-от: «N. N.» («Така, як ти, колись лілея»), «Ф. І. Черненку», «Ой маю, маю я оченята», «Сестрі» та інші, поштовхом до написання яких були роздуми, вагання, сподівання... Поезія «N. N.» («Така, як ти, колись лілея») була написана під враженням від знайомства Шевченка з дочкою священника Крупицького з Поділля на одному зі студентських вечорів у Петербурзі. Зворушений був поет природною вродливістю дівчини, тому обрано ним образ «лілеї» не випадково, бо лілея – квітка краси і чистоти, якій підвладні «святі» слова (знову чуємо улюблений епітет Шевченка):

Така, як ти, колись лілея
На Йордані процвіла,

І воплотила, пронесла
Святеє слово над землею. [4, т. 2, 285].

Ідею соціально-історичного розвитку в медитації «І Архімед, і Галілей...» Шевченко пов'язує з розвитком науки, втілюючи її в образах Архімеда і Галілея, про:

А ви, святіє предотечі,
По всьому світу розійшлись
І крихту хліба понесли
Царям убогим. [4, т. 2, 353].

Але впевненість у тому, що буде по-іншому, не залишає поета й у цій поезії:

І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син, і буде мати,
І будуть люде на землі. [4, т. 2, 353].

Знову бачимо вияв двох різних конфліктних начал, спочатку зовнішнього, а потім внутрішнього: нові стосунки між людьми (образи «оновленої землі», образи матері й сина) протиставляються образам «супостата». До образу «супостата» повернеться поет і в жовтні 1860 року, коли у своїй варіації біблійного сюжету, у вірші «Саул», змальовує становлення царської влади:

Свої ягнята і телята
На полі вольнім вольно пас
Чабан, було, в своєму раї.
І гадки-гадоньки не має,
Пасе, і доїть, і стриже
Свою худобу та співає... [4, т. 2, 356].

Та силу цілком вираженого внутрішнього конфлікту змінює прояв зовнішнього відкритого конфлікту: царі насильством узурпують владу і перетворюють вільних людей у рабів. З гирким боєм говорить поет про їх дії, використовуючи фігуру градації: «розтлили», «осквернили» та «завдали в роботу-каторгу». Далі Шевченко змальовує добровільний шлях царської влади, якій не було створено особливих перешкод з боку пригніченого народу: розповідає історію помазання Саула, пригадуючи історії Китаю, Єгипту, Індії.

Вияв конфлікту в цій події дуже змінний (і внутрішній, і зовнішній, то поєднаний внутрішньо-зовнішній), як-от:

А тепер
Плугами, ралом не розорем
Прокляту ниву, проросла
Колючим терном. Горе! Горе!
Дрібніють люде на землі,
Ростуть і висяться царі! [4, т. 2, 358].

До образу «убокої ниви» звернувся Кобзар і в поезії «Не нарікаю я на Бога», де за допомогою внутрішнього вияву конфлікту звучить:

Орю
Свій переліг – убогу ниву!
Та сію слово. Добрі жнива
Колись-то будуть! І дурю!
Себе таки, себе самого,
А більше, бачиться, нікого? [4, т. 2, 355].

Висловлюючи свій монолог, звернений до «ниви», наповнив поет його своїми надіями та побажаннями, що буде вона засіяна «волею», «добрим житом». Але чомусь не оптимістичний настрій останніх рядків:

Чи не дурю себе я знову
Своїм химерним добрим словом?
Дурю! Бо лучше одурить
Себе-таки, себе самого,
Ніж з ворогом по правді жить
І все нарікать на Бога! [4, т. 2, 355].

В образі ниви, на яку «вийдуть люде жито жати», метафорично відтворено власне уявлення по прозначення своєї поезії.

Особливою гостротою соціально-політичного аналізу відзначаються твори, написані в останні місяці 1860 року, в яких звучить осуд соціальної пасивності мас, рабської психології, а також заклик до повалення самодержавства – «Хоча й лежачого не б'ють...», «О люди! люди небораки!», «Якось-то йдучи уночі...» Поезія «Хоча лежачого й не б'ють...» була написана поетом у день смерті імператриці Олександри Федорівни, тому так гостро в ній звучить неприйняття царизму

як антидемократичної системи, неминуче падіння якої дасть подальший розвиток українського суспільства. Майстерно передає Кобзар за допомогою сили зовнішнього типу конфлікту всю свою «любов» до самодержавців:

Тебе ж, о суко!
І ми самі, і наші внуки,
І миром люди прокленуть!.. [4, т. 2, 361].

Письменник Богдан Сушинський звинувачує Шевченка у нехристиянському ставленні до цариці-жінки, цариці-матері [3, 184], хоча саме для поета царська родина (й вдова Миколи I зокрема) була тим уособленням зла, від якого потерпала його рідна Україна. Звертаючись до образу цариці, Шевченко передбачає долю її «щенят», спокійно і розважливо показує нам народну силу в образі «людей», на яких покладає свої сподівання:

А люде тихо
Без всякого лихого лиха
Царя до ката поведуть. [4, т. 2, 361].

Через кілька днів після написання цієї поезії Шевченко написав «О люди! люди небораки!», в якій теж відбилися враження з приводу офіційних церемоній на честь померлої вдови Миколи I. Шевченко «описує вуличну сценку, побачену в Петербурзі: вихованок дитячого притулку женуть вночі поклонятися праху померлої імператриці... Та поет не обмежується констатацією «факту», а перетворює його в обвинувальний вирок проти царату. Цього він досягає і сатирико-викривальним зображенням «факту» і одвертим ліричним втручанням у розповідь» [3, 378]. Хоча починається поезія звертанням:

О люди! люди небораки!
Нащо здалися вам царі?
Нащо здалися вам псарі?
Ви ж таки люди, не собаки! [4, т. 2, 363],

Наповненим відвертим зовнішнім конфліктом, який зрушує людські думки про представників царату, змушує їх задуматися про те, чи «буде кара царям, царятам на землі» [196, т. 2, 364]. Роздуми поета передаються за допомогою сили внутрішнього типу конфлікту і наповнені таким відвертим особистим переживанням, драмою поетової душі:

Де ж той світ!
І де та правда! Горько! Горько!
Ненагодованих і голих
Женуть (последний долг отдать),
Женуть до матері байстрят
Дівчаток, як ту отару. [4, т. 2, 363].

Але твердо, невпинно поет говорить в останніх рядках про правду, про її силу:

Повинна бути, бо сонце стане
І осквернену землю спалить. [4, т. 2, 363].

Сила правди порівнюється із силою сонця, із силою, що здатна все змінити на нашій «оскверній» землі.

Поетично зобразив Тарас Григорович і петербурзький пейзаж з царськими палатами над Невою, Петропавловську фортецю в поезії «Якось-то йдучи уночі», де ліричний герой у формі монологу, вираженого за допомогою внутрішнього різновиду конфлікту, висловлює свої роздуми:

– Якби то, – думаю, – якби
Не похилилися раби...
То не стало б над Невою
Осих осквернених палат!.. [4, т. 2, 367].

Шевченко, як бачимо, продовжує далі свої відверті роздуми про необхідність повалення самодержавства. Образ Петропавловської фортеці не випадковий, бо поет, згадуючи про Петербург, бачив відразу «славу» фортецю, в якій відбували термін Полуботок і Радищев, декабристи і петрашевці, та й сам Кобзар добряче пам'ятає про неї, бо сидів там в 1847 році, під час слідства над кирило-мефодіївцями. Глянувши на неї:

Я схаменувся, осінивсь
Святим хрестом і тричі плюнув
Та й знову думать заходивсь
Про те ж таки, що й перше думав. [4, т. 2, 367].

Поет після розсудливого «я схаменувся» тут же додає: «Та й знову думать заходивсь // Про те ж таки, що й перше думав» [4, т. 2, 367]. Тут вже помічаємо, що сила вираження внутрішнього типу конфлікту стоїть на якійсь межі, що відділяє її частково від зовнішнього вияву конфліктного начала.

Серед останніх поезій Кобзаря є ряд медитацій з соціально-філософським поглядом на життя, а точніше – соціально-психологічним, як-от: «І тут, і всюди – скрізь погано» та «І день іде, і ніч

іде...». Обидві поезії мають чітко виражений політичний підтекст: впевненість у неминучості оновлення світу, коли восторжествує правда. У символічних образах сонця та правди, типових для поезії Шевченка цього періоду творчості, передавалися ідеї співзвучні з настроями тих років, в них узагальнено відбилася тогочасна свідомість епохи. У першій поезії бачимо, що вона побудована на образах-символах, які уособлюють авторські думки:

Душа убога встала рано,
Напряла мало та й лягла
Одпочивать собі небога.
А воля душу стерегла. [4, т. 2, 362].

Голосно звучить у поезії перший рядок:

І тут, і всюди – скрізь погано. [4, т. 2, 362],

підкреслюючи, що важко знайти себе в суспільстві неправди і поневолення, повної зневаги до простої людини. Поезія наповнена силою внутрішнього конфлікту, який розкриває глибокий зміст твору:

Сонце йде

І за собою день веде... [4, т. 2, 362].

Співзвучним з цим віршем є й твір «І день іде, і ніч іде..», написаний в листопаді того ж року:

Дивуєшся, чому не йде
Апостол правди і науки! [4, т. 2, 365].

У поезії бачимо прихований вияв внутрішнього типу конфлікту, наповнений вірою в становлення соціальної справедливості, бо йдеться не просто про науку, а про науку як рушія людського прогресу. Вразлива душа поета, що з болем приймає все лихо і зло світу, розкривається і в медитації «Бували війни й військові свари..». Зосереджує свою увагу поет на складних загальнолюдських і національних проблемах. Цей твір є своєрідною сатиричною дискредитацією українського панства, Шевченко повертається до минулого України, негативно оцінює роль козацької верхівки в історії країни. Сатирично гірко звучать рядки:

Бували війни й військові свари:
Галагани, і Киселі, і Кочубеї-Нагаї –
Було добра того чимало. [4, т. 2, 368].

Негативізм минулого підкреслює зовнішній тип конфлікту, він ще яскравіше передає ставлення поета до таких «козаків»:

Минуло все, та не пропало.
Остались шашелі: гризуть,
Жеруть і тлять старого дуба... [4, т. 2, 368].

Висловлюючи свої патріотичні переконання, він вірить, що народ України, хоч і підточений «шашелями»-зрадниками, все ж має майбутнє:

А од коріння тихо, любо
Зелені парості ростуть.
І виростуть; [4, т. 2, 368].

Конфлікт несе політичний заклик до боротьби, наповнений відвертим сарказмом, викриттям фальшивого народолюбства. У багатьох творах форма зовнішнього вияву конфлікту паралельно співіснує з внутрішньою формою, де поет у відступах дає власну оцінку зображуваному чи виносить інформацію на розсуд читача. Хоча розв'язання конфлікту в прямому, остаточно розумінні власне бути не може, поет пропонує своє розв'язання, однак неоднозначне, багатоглядне, бачачи всю складність соціальних, морально-психологічних колізій, складність філософських проблем буття.

Список використаних джерел

1. Івакін Ю. О. Коментар до «Кобзаря» Шевченка. Поезії 1847-1861 рр./ Ю.О. Івакін. – К.: Наук. думка, 1968. – 440 с.
2. Мовчанюк В. П. Медитативна лірика Т. Г. Шевченка / В.П. Мовчанюк. – К.: Наук. думка, 1993. – 146 с.
3. Сушинський Б. І. Тарас Шевченко – геній: в самотності / Б.І. Сушинський. – Одеса: Вид. ДІМ «ЯВР», вид-во «Друк», 2006. – 461 с.
4. Шевченко Т. Г. Зібрання творів: У 6 т. (Вид. автентичне 1-6 томам «Повного зібрання творів у дванадцяти томах») / Тарас Григорович Шевченко. – Т.т. 1-6. – К.: Наук. думка, 2001-2005.

Анотація. У статті мова йде про концептуальність конфлікту в розкритті соціально-філософської проблематики поезій Т.Г.Шевченка. Автор концентрує свою увагу на останньому періоді творчості поета.

Ключові слова: концепт, конфлікт, проблематика поезії.

Summary. The article deals with the concept of conflict in the opening of the social-philosophical problematic of the poetry by T.G. Shevchenko. The author makes the accent on the last period of artistic work of the poet.

Key words: concept, conflict, problematic of the poetry.

УДК 821.161.2–121 (Франко)

Козлов Р.А.

ХРОНОТОПІКА П'ЕСИ ІВАНА ФРАНКА «СЛАВОЙ І ХРУДОШ»

Титульний аркуш рукопису п'єси «Славой і Хрудош» містить указівку «Року 1875», проте початок роботи над нею І. Франко озвучив роком раніше в листі до В. Давидяка від 27 травня 1874 року: «Єсть у мене також сеї зими докінчена повість фантастична «Славой», писана біблійним і поетичним складом, <...> тепер займаюсь переробленням і поправою так «Славоя», як вищеупом'янутої драми» [11, 11]. «Вищеупом'янута» – це закінчена на той момент п'єса «Мєсть яничара», після якої молодий автор, схоже, узявся до перетворення форми «Славоя» з прозової на драматургічну. Залишки високого біблійного складу загалом помітні в остаточному тексті твору, особливо в мові воїнів з другої та третьої дій.

Історія дослідження п'єси має ті етапи, що й «Три князі на один престол», адже відкриті вони були разом (автографи містяться в одному зошиті), тематично пов'язані й виразно презентують молодого Франка-драматурга. Першою та найбільш ґрунтовною була розвідка З. Мороза, який накреслив основні концепти порівняльного вивчення твору, зіставив образи з інших п'єс схожої тематики, означив місце «Славоя і Хрудоша» в доробку письменника [5]. Пізніші студії, ювілейні – С. Щурата, М. Пархоменка, Я. Білоштана, – значно коротші, поверховіші, хоча автори схильні давати п'єсі високу оцінку, уважаючи, що вона «ідейно глибша і з усіх поглядів цінніша» [16, 30]. Цю думку через півстоліття підтримує і В. Працьовитий, відносячи події твору до часів «після занепаду Київської Русі, коли влада перейшла до князів наїзників» [7, 20].

Складність вивчення й оцінки п'єси «Славой і Хрудош» зумовлюється передусім пошкодженим текстом – утратилися останні аркуші зошита, де міститься рукопис, і сучасному читачеві доступна лише половина його, перші дві з п'яти дій та дві яви третьої дії. Проте поширену через неправильне потрактування висновків дослідників думку, що твір лишився незакінченим, наряд чи можна прийняти.

Навіть у поточному вигляді наявний текст п'єси – найбільший з доробку І. Франка, а вся п'єса мала б бути величезною – близько 200 сторінок. Очевидно, через це вона не могла б побачити аматорської сцени у виконанні студентів, і «Академічний гурток» вибрав значно лаконічніших «Трьох князів...». Обсягом, композиванням, структурою й формою твір нагадує п'єси-хроніки В. Шекспіра та Ф. Шіллера, цьому сприяє й різна організація ритміки тексту: уперше автор звертається до поєднання прози й поезії в репліках персонажів одного драматургічного твору.

На основі детального аналізу віршових фрагментів п'єси Б. Бунчук підсумовує: «З 2238-и віршованих рядків драми 96 % витримано в руслі білого п'ятистопового ямба зі спорадичним римуванням (здебільшого катренним)» [1, 61], – цим «англійським драматичним» віршем писав В. Шекспір, тому І. Франко докоряв, наприклад, М. Старицькому за недотримання його при перекладі «Гамлета» [12, 168–170]. Уважний погляд на структуру вірша дозволяє вичленувати в ньому октави, що може свідчити про попередню спробу автора викласти цей же зміст у жанрі поеми. Крім того, порівняння якісних і кількісних показників віршування в п'єсі І. Франка «Славой і Хрудош» з такими ж у п'єсі М. Костомарова «Переяславська ніч» дає підстави вважати останню за один зі зразків, якими послуговувався автор-гімназист [1, 63–64].

Поділ реплік персонажів на віршові й прозаїчні привернув увагу ще З. Мороза, який побачив у цьому алюзію до Шекспірових трагедій: «Відомо, що головні персонажі драм Шекспіра говорять віршами, а другорядні переважно прозою, хоч іноді, коли автор прагне передати надмірне психологічне навантаження своїх героїв, і головні персонажі збиваються на прозу. <...> В драмі Франка «Славой і Хрудош» другорядні постаті – селяни, воїни і слуги – говорять прозою, а головні – Хрудош, Славой, Люмир – віршами. Однак коли Хрудош дізнається, що до палацу наїзників потрапила його названа сестра Людиша, від хвилювання за її долю він заговорив з Бовтом прозою» [5, 413]. В. Працьовитий трактує поділ інакше: «Коли мова йде про буденні, приземлені